

Életreform és zenepedagógia

A 20. század alternatív zeneoktatási módszereinek életreform-vonatkozásai

A 19. század utolsó évtizedeiben egyre nagyobb körben terjed egy olyan új életfelfogás, melynek jellegzetes elemei fellelhetők mind a kortárs életreform-mozgalmakban, mind pedig az ezek nyomán kibontakozó általános és művészetpedagógiai reformmozgalmakban is (Németh, 2005, 8. o.).

Az ekkortájt tevékenykedő pedagógusok egy sokszínű, a régivel gyökeresen szakítani és újítani akaró korszellem szülöttei; méltán feltételezhetjük, hogy eltérő módon bár, de hatással volt rájuk az őket körülvevő szellemi atmoszféra.

A reformpedagógia és az életreform-mozgalmak kapcsolatának vizsgálata jelentős figyelmet kapott az elmúlt évek pedagógiatörténeti kutatásaiban. Jelen tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy a 19-20. század fordulójának különböző életreform-mozgalmai, azok legfőbb eszméi milyen hatást gyakoroltak az európai művészeti, ezen belül is a zenei reformpedagógia jeles metódusaira.

Az életreformról általában

A mindenkori humán társadalom és benne az egyén folyamatos fejlődésen megy keresztül a történelem folyamán. Az egyén formálja a társadalmat, a társadalom viszonzásképp hatással van az egyénre. Az emberi lélek mindenkor, természet adta törekvései pedig arra irányulnak, hogy élhető környezetet biztosítson magának. Szabadságra, megfelelő életszínvonalra, kultúrára, társas kapcsolatokra vágyik. Ez a természetes életösztön minden korban arra sarkallja az egyént, hogy felismerve élettere hiányosságait, változtatni akarjon rajta.

A 19. század végének vezető ideológiai az egyén, az individuum, az emancipált emberek világának megteremtését szorgalmazták. Ezek az „önmegvalósítási” kísérletek, melyek nyilván egyben társadalmi reformként is értelmezhetők, némi időbeli különbséggel, de kimutathatók és nyomon követhetők az egyes országok életében (Németh, 2005, 8. o.).

A ipari társadalmak gyors fejlődése egyben az urbanizáció fellendülését is eredményezte. Az ősi, a természet közelségéhez szokott emberben viszont, úgy tűnik, megmaradt egy „tiszta rész”, mely fellázadt a nagyvárosi életmód negatív hatásai ellen.

A gyógyírt a természethez való visszafordulásban és az ember belső világának feltárásában keresték. Ezen törekvések számtalan módon ölthettek testet: voltak, akik a lakás, az életmód és a testkultúra, az öltözködési szokások megreformálása felé fordultak, más helyütt vegetáriánus táplálkozási reformokkal, antialkoholizmussal, a természetgyógyá-

szat preferálásával, természet-, illetve környezetvédelmi, földművelési irányzatokkal találkozhatunk. Különböző teozófiai, spiritualista, okkultista csoportok jönnek létre, melyek közösségi élményt nyújtanak és egyben alternatívát kínálnak a modern világgal szemben (Németh, 2005, 9. o.).

Ez az „ellenkultúra” elementáris erővel hatott a közép-európai társadalmak egészére: a politika, a társadalmi felépítés, a tudományok és a művészetek mind jelentős változáson mentek keresztül. A változások következményeként „az új mentalításban egyre fontosabb szerepet játszott a világ iránti érzékenység, a szépség, az esztétikum iránti nyitottság. Fokozódott az emberek érdeklődése a művészetek, ezen belül is a zene, az érzelmeiket kifejező irodalmi alkotások, valamint a sport iránt” (Pukánszky, 2005, 192. o.).

Művészetpedagógia a 20. század elején

A századfordulón megjelenő első jellegzetes pedagógiai reformtörekvés, amely ebben a megváltozott kultúra- és világfelfogásában gyökerezett, a művészetpedagógia volt (Mészáros, Németh és Pukánszky, 2003, 187. o.): az individuum, az egyén önkifejezésre irányuló szándékainak legalkalmasabb tere.

A képzőművészet, az irodalom, a tánc- és mozgásművészet, továbbá későbbiekben a zeneoktatás mind hatalmas, eddig nem látott átalakuláson megy keresztül. A századelőn kibontakozó újfajta gyermekfelfogás¹ általános „normáinak” figyelembe vételével új koncepciók, módszerek jelennek meg, melyek a gyermek életkori sajátosságait is tekintetbe véve a spontán önkifejezést, a természetességet, a motiváltság szerepét hangsúlyozzák, továbbá a gyermek alkotóképességének és személyiségének fejlesztését is zászlajukra tűzik (Janurik és Pethő, 2009, 194. o.).

A 19–20. század fordulóján Európa-szerte kiváló művészet- és zenepedagógusok kezdik meg tevékenységüket, akik a korszellem hatása alatt új metódusok javaslataival csatlakoznak a reformot sürgető, egyéb területen tevékenykedő kortársak mellé.

A 20. század alternatív zeneoktatási módszereinek életreform-vonatkozásai

Szönyi Erzsébet *Zenei nevelési irányzatok a XX. században* címmel jelentette meg tanulmánykötetét a század külföldi, alternatívákat kínáló zenepedagógiai koncepcióiról. Ezek sorában mutatja be többek között a svájci francia Émile Jacques-Dalcroze, az olasz származású Maria Montessori, valamint a német Carl Orff munkásságát. Az európai kortárs irányzatok köréből pedig nem hiányozhat a Kodály Zoltán nevével fémjelzett zenepedagógiai metódus sem. A koncepciók összehasonlító vizsgálata teret adhat az egyes módszerek jellegzetes reformpedagógiai gondolatainak és életreform-vonatkozásainak összegzésére.

Émile Jacques-Dalcroze (1865–1950) koncepciója

A művészetek csoportjában a tánc, a mozgás és a zene létfontosságú együttest alkotnak: „a gyermek belső világának, életérzésének olyan sajátos kifejezői, amelyeknek segítségével jól ápolható és fejleszthető az egyén és közösség szempontjából egyformán fontos belső harmónia és cselekvőképesség” (Mészáros, Németh és Pukánszky, 2003, 189. o.).

Ezen az elképzelésen alapszik a francia származású svájci Émile Jacques-Dalcroze metódusa, melyet a 20. század első évtizedeiben kezdtek alkalmazni Európában. 1907-ben nyitja meg iskoláját Genfben, ahol a zene és a ritmikus mozgás összekapcsolásával

újfajta, kreativitást, improvizációt és ezáltal szabad önkifejezést lehetővé tévő módszert hozott létre. Ez a fajta komplexitás új perspektívákat nyitott meg mind a gimnasztika, mind a zeneoktatás terén.

Koncepciója „Dalcroze-euritmia”² néven vált világszerte ismertté (Kis, 1994, 15. o). A ritmikus mozdulatok a tanár improvizált zongorajátékára történnek. A tanár a rögtönzést váltogatja, a gyermekek pedig saját mozgásukat a hallott zene stílusa, tempója, karaktere, dinamikája szerint alakítják. E tevékenység a zenei és egyéb készségeket összetett módon fejleszti: a stílusérzék, a hallás, az improvizációs készség, a koncentráció javulása mellett a testérzékelés, a mozgáskoordináció, az értelmi és érzelmi fejlődés is érdemi átalakuláson megy keresztül.

Dalcroze metódusának alapjait vizsgálva megállapíthatjuk, hogy azok a tipikus motívumok, mint „természetesség”, „szabad mozgás”, „szabad önkifejezés” közvetett módon mind a reformpedagógia, mind a kortárs életreform-mozgalmak fogalomtárában hasonló súlyozással kapnak helyet.

1. ábra. Dalcroze.gimnasztika, 1930³

Maria Montessori (1870–1952) pedagógiai rendszere

Az életreform-mozgalmak egyik fő törekvése, hogy a hétköznapiakat színvonalassá tegyék, „esztétizálják”, az iskola falai közé is bekerült. Számos reformpedagógiai metódusban⁴ lett fontos eszköze a gyermek nevelésének a művészetekkel való, napi szintű aktív kapcsolat (Janurik és Pethő, 2009, 194. o.).

Teljességre törekvés és a testi-lelki harmónia, a természetesség iránti igény vezérelte az olasz származású kiváló orvos-pszichiátert, Maria Montessorit is pedagógiai koncepciójának megalkotásában. Módszere az életreform-mozgalmak hatása alatt kibontakozó kortárs reformpedagógiai törekvéseken alapszik: preferálja a gyermeki aktivitást, mely feltételezi a szabad mozgást, a változatos és egyben önálló tevékenységi formákat.

Montessori komplex pedagógiáját sokszorosán megalapozta: Olaszország első diplomás orvosnőjeként antropológiai, elmekórtani kutatásokat folytatott, majd értelmi fogyatékosok nevelésében szerzett jártasságot (Mészáros, Németh és Pukánszky, 2003, 191. o.). 1907-ben nyílt lehetősége arra, hogy módszerét egészséges gyermekek nevelésében is tesztelje, és hamarosan kimagasló eredményeket publikálhatott. Koncepciója

2. ábra. Montessori-harangok⁵

a mai napig nemzetközileg elismert, óvodai és iskolai gyakorlatban egyaránt alkalmazott pedagógiai rendszer.

A Montessori-oktatás olyan összetett módszer, mely a nevelési-oktatási feladatok teljes palettáját magába foglalja. A humán és reál műveltségi területeken kívül komplex művészeti nevelést kíván megvalósítani, ennek keretében a képzőművészet (főként rajz), a ritmikus mozgás és a zene is kiemelt hangsúlyt kap.

Dalroze-hoz hasonlóan Montessori is kombinálja a ritmikus mozgás oktatását a zenei készségek fejlesztésével. Emellett fokozatosan ismerkednek meg a gyerekek a főbb zenei értékekkel, megtanítja a hangjegyírást, kottaolvasást, éneklést, illetve hangszeres játékok, szorgalmazza a zenei improvizációt, mely nem csak a gyermek stílusérzékét, hanem egyben kreativitását is fejleszti. Pedagógiájának újszerű célkitűzése továbbá a „jó zenehallgatóvá” nevelés, melyhez véleménye szerint a zaj, a hang és a csend megtapasztalásán keresztül vezet az út.

Készségfejlesztésre különféle eszközöket (zenei feladatokhoz fahengereket, harangokat, sípokot, monochordot, facimbalmot, miniatűr zongorát, csengőket) használ (Kis, 1994, 20. o.).

Érdekes összefüggés mutatkozik Montessori térkezelése és az egyes életreform-felfogások térről való elképzelése terén is. Montessori módszere ugyanis az oktatáshoz speciális, gyermekhez méretezett környezet kialakítását szorgalmazza. Az élet- és tevékenységter praktikussá tétele, igények szerinti átalakítása pedig szintén fontos törekvése volt egyes életreform-mozgalmaknak (lásd például művésztelepek, kolóniák tereinek kialakítása).

Montessori nevelésmélete egészében kozmikus összhangra törekszik. Célja e téren is egyfajta spirituális életreform-filozófia gyakorlati megvalósítása: a gyermekhez kívánja közelíteni a környezetet, a természetet és magát az embert. Olyan harmonikus, kozmikus társadalmat képzel el, amelyben az ember összhangban áll a természettel, önmagával és embertársaival.

Carl Orff (1895–1982) zenepedagógiája

A 20. század alternatív zenepedagógiai irányzatainak egyik legkiválóbb németországi képviselője Carl Orff. Módszerének alap gondolata példásan ötvözi az életreform-mozgalmak vezérmotívumát saját szakterületével: „az emberi élet számára súlyos veszélyt jelentő modern világ hajszolt életvitelének ellensúlyozására szolgál a zenei élmény, a zene élvezete és művelése” (Mészáros, Németh és Pukánszky, 2003, 189. o.).

Ez a progresszív, külföldön sikerrel alkalmazott zenei nevelési irányzat az improvizációra, a játékoságra alapozva a gyermekben ösztönösen jelen lévő kreativitás kibontakoztatását preferálja. A ritmikai érzék és a rögtönzőképesség fejlesztésének érdekében számos saját maga által tervezett hangszert, úgynevezett „Orff instrumentáriumokat” is alkalmaz. A klasszikusnak számító furulya mellett szoprán-, alt-, basszus-xilofon, metallofon, harangjátékok, valamint a legkülönbébb ritmushangszerek (dob, csörgődob, csörgőkarika, triangulum, cintányér, ujjcintányér, fadob, száncsengő, kasztanyett, bongo stb.) is helyet kapnak zenekarában (Kis, 1994, 20–23. o.).

Koncepcióját ötkötetes *Schulwerk* című munkájában bocsátja közre, hangsúlyozva, hogy a külföldi adaptációk alkalmával kerülni kell a passzív átvételt, ehelyett minden ország saját zenei hagyományira, hangsúlyozottan a saját népdalra, népköltészetre, népi játékokra alapozzon.

Mérföldkőhöz érkezünk ezzel a zeneoktatás történelmi gyakorlatában: Orff a „Hochkultur” ellensúlyozásaként a legtisztább, legpuritánabb ősmaghoz, a népi gyökerekhez fordul. Ez az újfajta szemléletmód, lelkesedés a népi kultúra irányában nyilvánvalóan új irányt mutat nemcsak a német területen élő kiútkeresők számára, hanem a határokon túl is számos hívet szerez magának, és az életreform-mozgalmak egyik pedagógiai vezérmotívumává lesz.

3. ábra. Zenetanítás Orff-metódus szerint⁶

A Kodály-koncepció

Pukánszky Béla (2005) számos és egyben újszerű aspektusból mutatja be Kodály Zoltánt (1882–1967) mint az életreform-mozgalmak és a hazai reformpedagógia egyik legkiemelkedőbb személyiségét. Kodály művészi és pedagógiai tevékenységének tanulmányozása során Pukánszky nemcsak a zeneszerző-pedagógus személyes céljait és elért eredményeit tárja az olvasó elé, hanem hűen ábrázolja a századforduló pezsgő, gondolatok által megtermékenyítő életreform-vonulatait is.

Kodály Zoltán, a háromszoros Kosuth-díjas zeneszerző, zenetudós, zeneoktató, népzene kutató, az MTA tagja gyermekéveit Galántán és Nagyszalontán töltötte. Budapesten a Pázmány Péter Tudományegyetem magyar-német szakán, az Eötvös Collegiumban, valamint az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia zeneszerzés szakán végezte felsőfokú tanulmányait, doktori értekezését pedig a magyar népdal strófaszerkezetéről írta 1906-ban.

A fiatal zeneszerző-etnográfus természet iránti töretlen lelkesedése – mely nyilván gyermekkori gyökerekből táplálkozott és egész életpályájára kihatott – több volt felüldülést nyújtó kedvetlenségénél. „Edzést, fizikai felkészülést jelentettek ezek a túrák az élethivatásként választott zenei »túrák«-ra, azaz a népdalgyűjtő körutakra” (Pukánszky, 2005, 196. o.). A galántai gyermekévek kitörölhetetlen emlékeket hagytak lelkében: valószínűleg innen is származott olthatatlan szomja a népi kultúra megismerésére, a magyar népdalkincs feltárására, összegyűjtésére, majd tudományos igényű feldolgozására.

A húszas években őt is megéri az életreform-mozgalmaknak az urbanizáció, az elsvárosodott városi lét elleni érzelmi fellángolása. Az elkorcsosulás veszélyének kitett magyarság számára a gyógyírt a népi gyökerek felé fordulásban látja. „Életmódot reformáló mozgalom vette kezdetét Kodály irányításával, amelynek magva az új szellemű zenei nevelés volt” (Pukánszky, 2005, 204. o.).

Pedagógiáját – Orffhoz hasonlóan – ő is népi alappillérekre helyezi. Számos fórumon hangsúlyozza a zene emberi kapcsolatokat jobbító, társadalomformáló szerepét. (Kodály, 1964, 62. o., idézi: Pukánszky, 2005, 206. o.).

A testkultúra, valamint a testi-lelki egészség és harmónia egységének megteremtése a legtipikusabb életreform-törekvések közé tartozott. Ami viszont sajátos szellemi „termék”, igazi „kodályi” névjegy, hogy mindezt a zenei nevelés magas, katartikus lélek-nemesítő hatásával kívánja ötvözni.

Nemzetnevelő koncepciója kora gyermekkortól (sőt: magzatkortól!) kezdődően minden korosztályra kiterjesztve szándékszik új életstílust teremteni a magyar népdal nevelő erejével. Szorgalmazza az énekkari kultúra terjesztését, zeneértő tömegek nevelését a legnemesebb hangszer, az emberi énekhang fejlesztésével és kiművelésével. Hirdeti a helyes technikával történő éneklés egészségre gyakorolt jótékony hatását, más helyen a zene és a testmozgás elválaszthatatlan, ősi egységét preferálja iskolakritikai gondolatsorában: „A mai iskolának egyik fő baja, hogy nem engedi eleget énekelni és mozogni a gyermeket. A zene és testmozgás szerves kapcsolata: énekes játék a szabad ég alatt, ősidők óta a gyermek életének legfőbb eleme”.

4. ábra. A Zeneakademián 1954. május 16-án megtartott kórushangversenyen Kodály Zoltán vezényel⁷

Kodály koncepciója valójában tehát jóval sokrétűbb, mint zenepedagógiai módszerek együttese. „Általános érvényű pedagógiai rendszer ez, amelynek célja egy új, esztétikai és ennek révén etikai tartalmakban gazdagabb embertípus kimunkálása a lehető legdemokratikusabb eszközökkel. Ráadásul Kodály pedagógiája egy sajátos életreform-pedagógia abban az értelemben, hogy az esztétikai szempontból igényes együttes éneklés örömeivel járult hozzá a közösségbe szervesen illeszkedő, azt sajátos értékeivel gazdagító egyén tartalmasabb életformájának kialakításához” (Pukánszky, 2005, 212. o.)

Összegzés

E tanulmány arra a kérdésre kereste a választ, hogy a 19–20. század fordulójának különböző életreform-mozgalmai milyen kihatással voltak a zenei reformpedagógia jeles metódusaira. Vizsgálódásunk tárgyát négy különböző területről kiválasztott alternatív zeneoktatási metódus: a svájci Émile Jacques-Dalcroze (1865–1950) koncepciója, az olasz származású Maria Montessori (1870–1952) pedagógiai rendszere, a német területen tevékenykedő Carl Orff (1895–1982) zenepedagógiája, valamint a Kodály Zoltán nevével fémjelzett hazai és egyben világhírnévnek örvendő koncepció képezte.

Ezek sorában bemutatott többek között a Dalcroze-metódus természetességre, szabad mozgásra, szabad önkifejezésre irányuló törekvéseit. Kirajzolódott Montessori pedagógiájának a gyermeki aktivitást, szabadságot, a változatos és egyben önálló tevékenységi formákat preferáló célrendszere, valamint újszerű, gyermekre szabott térrendező szándéka és kozmikus nevelési elve, amelyben az ember összhangban áll a természettel, önmagával és embertársaival. Áttekintettük Orff módszerét, mely a játékoságra alapozva a gyermekben ösztönösen jelen lévő kreativitás kibontakoztatását szorgalmazza, mindezt saját népdalra, népköltészetre, népi játékokra alapozva. Végül, de nem utolsósorban számba vettük a Kodály-koncepció lényegi alapjait: az Orffhoz hasonlóan népdalokra, népi kultúrára épített komplex nemzetnevelő programot, valamint az emberi énekhang fejlesztésének fontosságát, használatának lélekgyógyító és közösségformáló

erejét, mindemellett a testkultúra, a testmozgás kulcsfontosságú szerepét és a természet-szeretetet.

Míndezek tükrében megállapíthatjuk, hogy bármelyik reformpedagógiai koncepciót vettük is számba, a korszak szellemi áramlatai, az életreform-mozgalmak közvetlen vagy közvetett hatása eltérő módon bár, de szemléletesen rajzolódik ki a különböző metódusok alapjaiban. Ez az egységesség is hozzájárulhatott ahhoz a kulturális átjárhatósághoz, mely e módszereket világszerte ismertté és elismertté tette.

Jegyzetek

(1) Alapja, az Ellen Key svéd tanítónő által írott nagy sikerű, szenvedélyes vitákat kavaráó könyv 1900-ban jelent meg *A gyermek évszázada* címmel. Key Rousseau-i ihletettségű neveléskritikája hangsúlyozza többek között a család kiemelkedő szerepét, a gyermek fejlődési sajátosságaival összhangban álló nevelési módszerek kizárólagos létjogosultságát, új típusú nevelői mentalitás szükségességét és a gyermekhez méretezett környezet fontosságát.

(2) Az euritmia a Waldorf-iskolákban napjainkban is nagy sikerrel alkalmazzák.

(3) Forrás: <http://www.dalcroze.eu>

(4) Többek között Rudolf Steiner Waldorf-pedagógiája, a Montessori-pedagógia, illetőleg Freinet metódusa tekinti fontos feladatának a napi gyakorlatban alkalmazott művészeti nevelést

(5) Forrás: <http://reginamariamontessori.org>

(6) Forrás: <http://grundschulebarienrode.de>

(7) Forrás: <http://nyest.hu>

Irodalomjegyzék

Bányász-Németh Tilda, Kovács Henrik és Pethő Villő (2010): A tánc- és zenei nevelés megjelenése a 20. század elején kibontakozó életreform-mozgalmak tükrében. *Iskolakultúra*, 20. 3. sz. 31–46.

Foitzik Kirchgraber, R. (2003): *Lebensreform und Künstlergruppierungen um 1900. Dissertation zur Erlangung der Würde einer Doktorin der Philosophie*. 2011. 05. 10-i megtekintés, http://edoc.unibas.ch/671/1/DissB_6566.pdf

Janurik Márta és Pethő Villő (2009): Flow élmény az énekórán: a többségi és a Waldorf iskolák összehasonlító elemzése. *Magyar Pedagógia*, 109. 3. sz. 193–226.

Kis Jenőné Kenesei Éva (1994): *Alternatív lehetőségek a zenepedagógiában*. Tárogató Kiadó, Budapest.

Kodály Zoltán (1964): Énekes játékok. In: uő: *Vissza-tekintés. I–II*. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest.

Mészáros István, Németh András és Pukánszky Béla (2003): *Neveléstörténet*. Osiris Kiadó, Budapest.

Németh András (2005): Életreform és annak magyar pedagógiai recepciója: életreform és művelődési

reform. In: Németh András, Mikonya György és Skiera, E. (szerk.): *Életreform és reformpedagógia – nemzetközi törekvések magyar pedagógiai recepciója*. Gondolat Kiadó, Budapest. 69–98.

Németh András és Mikonya György (2005): Reformpedagógia és életreform Magyarországon. Bevezetés. In: Németh András, Mikonya György és Skiera, E. (szerk.): *Életreform és reformpedagógia – nemzetközi törekvések magyar pedagógiai recepciója*. Gondolat Kiadó, Budapest. 7–11.

Pethő Villő (2009): Az életreform és a zenei mozgalmak. *Iskolakultúra*, 19. 1–2. sz. 3–19.

Pukánszky Béla (2005): Kodály Zoltán zenepedagógiai munkásságának életreform-motívumai. In: Németh András, Mikonya György és Skiera, E. (szerk.): *Életreform és reformpedagógia – nemzetközi törekvések magyar pedagógiai recepciója*. Gondolat Kiadó, Budapest. 192–213.

Szőnyi Erzsébet (1988): *Zenei nevelési irányzatok a XX. században*. Tankönyvkiadó, Budapest.